

Аліна Балабай
Науковий керівник:
старш. викл. Кукуруза А.В.

Епіграф
«Бреши, людоморе!
За святую правду, волю, розбійник не стане,
Не розкує закований у ваші кайдани
Народ темний; не розіб'є живе серце
За свою Україну!»
Т. Шевченко.

КОЛІЇВЩИНА: НАРОДНИЙ СУД НАД ІНОЗЕМНИМИ ГНОБИТЕЛЯМИ

Актуальність даної теми полягає в тому, що питання Коліївщини на сьогоднішній день є болючим та гострим для обох народів українського та польського. Історія визвольної боротьби народу України проти польських загарбників була і залишається полем для дискусій істориків та політиків. Мета: з'ясувати причини хід та наслідки Коліївщини.

Не буде перебільшенням сказати, що Україна споконвіку формувалася й міцніла не просто в несприятливих умовах самоідентифікації, а в майже безперервному процесі національно-визвольної боротьби з силами, неспівмірно потужнішими й відверто ворожими. На кожному історичному етапі їй випадали жорсткі, а то й жорстокі випробування.

У XVIII ст. На Правобережжі зародився соціальний рух, який увійшов в історію під назвою "гайдамачина". В словниках відсутнє єдине визначення цього поняття, в одних гайдамаки – це учасники селянського повстання в XVIII ст. в других – учасники національно-визвольних рухів на Правобережній Україні, в інших – запозичене з тюркських мов слово "гайде" що означає турбувати, гнати, тобто переслідувати, тікати. Відомі українські історики В. Антонович і Я. Шульгін, спираючись на документальну основу, довели що гайдамачина – це стихійний протест народних мас проти соціально-економічного та національно – релігійного гніту [1].

Кульмінаційним моментом гайдамацького руху була «Коліївщина», в котрій, як і в Національно – визвольній революції 1648 – 1676 рр., переплелися національний, релігійний і соціальний струмені. Її головною метою була ліквідація колоніального панування Речі Посполитої, встановлення Української держави – Гетьманщини, де селяни мали стати вільними козаками. Національно – визвольній революції 1648 – 1676 рр., оскільки вже не вся Україна піднялася на повстання, а лише Правобережна [3, с.119].

Головною рушійною силою коліївщини стали гайдамаки та й взагалі весь гайдамацький рух. Цьому сприяли такі обставини: магнати і шляхта непомірно збільшили панщину та інші повинності. Для більшості селян закінчувалися пільги, і вони знову потрапили у феодалську кабалу (число незадоволених, готових силою відбивати наступ панів росло). посилювалися національно – релігійні утиски.

Тодішній польський король Станіслав Август Понятовський в листі від 6-го липня 1768 року до своєї французької приятельки – хазяйки славетного літературного салону в Парижі мадам Жофрен писав про причини коліївського повстання: «Кілька польських фанатиків почали грозити селянам нашої України всякими нещастями, якщо вони не перестануть бути греко-православними і не перестануть вклонятися Святій Трійці так, як вклоняються у Петербурзі, й не почнуть це робити на римський спосіб. Судіть, пані, чи можуть ті нещасні хлопи розуміти щось із того? Але цього вистачить, щоб їх підбурити, а бунт тих людей це не жарти! І от фанатизм грецький і невільничий воює тепер вогнем і мечем із фанатизмом римським і шляхетським. Без Барської Конфедерації не було б того нещастя».

Втім, причини збурення барських конфедератів якраз і були закорінені в політичній інтризі російської імператриці Катерини II. Під тиском Росії на початку 1768 року польський сейм схвалив рішення про формальне зрівняння у правах православної та католицької Церков у Речі Посполитій. Цим Катерина II розраховувала послабити Польщу, спровокувавши конфлікт між королем і шляхтою та виставивши себе захисницею православ'я. У відповідь невдоволені польські магнати 29 лютого скликають на Поділлі у м. Бар конфедерацію під гаслом захисту католицизму і шляхетських прав. Починаються репресії проти православних українців [5].

Центральною подією повстання 1768 р. був виступ під керівництвом М. Залізняка та І. Гонти. Повстання почалося святочним проголошенням його в Мотронинському монастирі на Зелені Свята за старим стилем, 18-го травня, а за новим стилем 29-го травня 1768 року. Після Богослужіння перед церкву заїхало кілька возів із зброєю, – переважно з ножами, – і кількадесят кінних козаків. Максим Залізняк відчитав спеціальну відозву, відому в переданні під назвою «Золота Грамота», із закликом до всенародного повстання проти польських окупантів України з метою винищення їх, або прогнання з України й відновлення Гетьманщини. Після цього один із монахів – священиків відправив молебень і посвятив ножі, що їх по освяченні розібрали між себе перші учасники повстання для того, щоб ними колоти ворогів України. Полковник Максим Залізняк із головною частиною подався до Лебедина, а звідси його похід ішов через міста: Медведівку, Жаботин, Смілу, Черкаси, Корсунь, Канів, Богуслав, Шайки, Камінний Брід, Межин, Лисянку. В усіх

тих містах, по здобутті їх, Залізняк винищував поляків і жидів, роздавав залишене панське майно міщанам і селянам, установляв українську управу й доручав зберігати лад та порядок. Із Лисянки вирушив Залізняк, з'єднавшись із кількома іншими загонами повстанців, на найсильнішу в тому часі твердиню Умань, де розігралася головна драма [3,с.44].

Отже, на час повстання місто Умань було центром величезних посіlostей родини Потоцьких в Україні. 8-го квітня 1760 року тут з особливою парадною було проголошено заложення фортеці. В час Коліївщини в Умані були стаціоновані частини польської регулярної армії, три сотні драгунів і триста вояків артилерії й технічних відділів під командою Ленарта, тисячі надворних козаків під командою польських полковників Обуха, Магнушевського й Лаца та козацьких сотників Івана Гонти, Дашка і Яреми, 800 узброєних конфедератів, 200 вояків «зеленої міліції», зорганізованої спеціально, з огляду на небезпеку, із селян. Коли колії почали наблизатися до Умані, комісар Радивилівських Бендзінський, привів до Умані ще 500 своїх надворних козаків під командою сотника Уласенка [3, с.44].

Таким чином, «Рубікон було перейдено». Гонта вступив у переговори із Залізником, а коли той показав йому якісь «царські» укази із закликом до повстання (це могли бути або фальсифікати, або провокаційні документи царського уряду), прийняв рішення стати на бік свого народу. За свідченням гайдамаки Стецька Нечипоренка з Буків, Гонта сказав тоді: «Мусимо всі піти до Залізняка, ляхів і жидів громити. Якщо цього не зробимо, самі погинемо!» [4, с.125].

Козаки всі до одного пішли за Гонтою. 14-го (3-го за ст. ст.) червня 1768 року Гонта з усією козацькою міліцією приєднався до повстання. З'єднані сили повстанців зліквідували польський табір у Грековому Лісі, в якому мало бути від 5 до 8 тисяч польських панів із челяддю та жидів, і підійшли під Умань. 17-го (6-го за ст. ст.) червня 1768 р. вранці з мурів Умані поляки побачили наближення військ. Вони були певні, що це повертається Гонта з міліцією по розгромленні коліїв. В місті вибухнув шал радості. Але інженер Шафранський, який пильно дивився в далековид, спостеріг, що воно щось не так, бо за козаками Гонти маршували лави коліїв, і заалармував польську старшину. Зчинився переполох. Всі брами були зачинені, а польські частини перед містом поставлені у стан бойової готовності [3, с.46].

Гонта й Залізняк зажадали, щоб місто здалося, запевняючи, що в такому випадку полякам і жидам буде запевнена змога безпечно виїхати з родинами з України в Польщу. Поляки відкинули ультиматум, так почався наступ на місто. Вранці 21(10) червня 1768 р. Гонта з'явився біля брами з білим прапором, щоб вести переговори з Младановичем. Останній погодився і наказав впустити Гонту і його супровід через міську браму. В цей момент деякі польські офіцери кинулися на Гонту, щоб його вбити.

Зав'язався бій, у ході якого підійшли більші сили повстанців і зламали оборонців. Потім гайдамацьке військо вдарило на Умань через відкриту браму і, долаючи запеклий опір, оволоділо містом. Далі почалася кривава розправа повстанців над поляками і євреями. Ця різанина достатньо описана в численних працях про Коліївщину, хоча і з перебільшеннями. Саме в даних кількості загиблих в Умані, зустрічаємо найбільші суперечності. За словами самого Залізняка, в Умані тоді було знищено 2000 польських шляхтичів, їхніх слуг з числа українців та євреїв, у тому числі й самого уманського губернатора з дружиною. Інші очевидці подій називають більшу цифру – 3000 загиблих. Дані з польського боку є перебільшеними (називалося часом 12 000, навіть 18 000 загиблих). Єврейська енциклопедія вказує на кількість у розмірі 20 тисяч осіб [5].

Варто додати, що гайдамаки зберігали життя всім полякам і євреям, котрі переходили на православну віру. Гонта сам врятував чимало польських жінок і дітей, провівши їх до церкви або до будинку українського міщанина Багатого, де вони знайшли безпечний притулок. Гонта врятував також, виконуючи останнє прохання губернатора Младановича, його сина Павла та 18-річну доньку Вероніку (згодом вона вийде заміж за шляхтича Кребса і під цим прізвиськом напише свої спогади про тогочасні події в Умані). 22-го червня 1768 року в Умані під гарматні і крісові постріли проголошено святочно відновлення Гетьманщини. У другій половині червня 1768 року російські війська разом з польською армією розпочали каральні акції проти гайдамаків. 7 липня 1768 року російські частини оточили повстанський табір і по-зрадницькому схопили керівників повстанців М. Залізняка, І. Гонту та С. Неживого, а їхні загони роззброїли.

Решта гайдамацьких загонів була розбита в боях. Остаточо повстання було придушене тільки у квітні-травні 1769 року. Польські каральні війська з надзвичайною жорстокістю розправлялися з повстанцями: гайдамаків вішали тисячами, відтинали їм голови, садили на палі. Найбільше повстанців страчено в містечку Кодні поблизу Житомира (близько 3 тис. осіб) і в с Сербах поблизу Могилева-Подільського (близько 2 тис. осіб).

Залізняка та інших гайдамаків – підданих Російської імперії – київська губернаторська канцелярія засудила до тілесного покарання й заслання на каторжні роботи до Нерчинська. Гонту передали польському урядові, а незабаром його страчено через четвертування [3, с.128].

Народ навіки зберіг у своїй пам'яті героїчні образи гайдамаків, зокрема М. Залізняка та І. Гонти. їм присвячені думи, пісні, літературні твори.

Отже, підводячи підсумки слід зазначити, що коліївщина повстання тривало майже рік. У здобутій повстанцями Умані 22 червня 1768 року було проголошено відновлення Гетьманщини – самостійної Української

держави з гетьманом Максимом Залізняком на чолі. Це найвищий момент повстання, перехід від військових справ до побудови держави. Народно-визвольне повстання 1768 року потрясло польсько-шляхетський політичний устрій на Правобережній Україні, наблизило час її возз'єднання з Лівобережжям у складу Росії. Воно надовго збереглося у народній пам'яті й відіграло велику роль у формуванні визвольних традицій українського народу.

Список використаних джерел:

- 1 Антонович В. Исследование о гайдамачестве [Електронний ресурс] / Володимир Антонович – Режим доступу до ресурсу: <http://litopys.org.ua/anton/ant18.htm>.
2. Белочкіна Ю. В. Коліївщина. 1768 [Електронний ресурс] / Ю. В. Белочкіна – Режим доступу до ресурсу: <http://online-knigi.com/kniga/koliivshina-1768>.
- 3 Мірчук П. Коліївщина. Гайдамацьке повстання 1768 р. [Електронний ресурс] / Петро Мірчук // Бібліотека Українознавства, Ч. 41. – New York: Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка, 3 друкарні Української Видавничої Спілки в Лондоні. London. – 1973. – Режим доступу до ресурсу: <http://exlibris.org.ua/hajdamaky/index.html>.
4. Мицик Ю. А. Умань козацька і гайдамацька. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 187 с.
5. Чухліб Т. Судити чи розуміти гайдамаків? Тарас Чухліб про Коліївщину [Електронний ресурс] / Тарас Чухліб // Історична правда – 2015 –с Режим доступу до ресурсу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/12/16/148812/>.

Аделіна Банк

Науковий керівник:

к.е.н., доц. Поворознюк І.М.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Сільський зелений туризм активно розвивається та з кожним роком здобуває все більшу популярність серед туристів усього світу.

Згідно з Законом України «Про сільський зелений туризм» сільський туризм визначається, як відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) [4].

Оскільки це вид туризму, який розповсюджується з кожним роком, все більше, як і будь-який інший вид, він має низку своїх переваг та недоліків.